BİR İMAR DÜZENİ ve HAYIR KURUMU OLARAK OSMANLILARDA İMARET

"Imaret" as an Institution of Public Improvements and Charity of The Ottoman Empire

L'"imaret" comme système d'amélioration et de développement et institution charitable à l'époque ottomane

Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ*

ÖZET

Bu makale; "İmaret Kavramı ve İhtilaflar", "İmaretlerin İşlev ya da Hizmetleri" ve "İmaretler Hakkında Bazı Şikayetler" adlı başlıca üç bölümden oluşturulmuştur. Bu çerçevede, "İmaret" tabiri, hem genel olarak, imar düzeni/bayındırlık, hem özel olarak, aşevi ve hem de her iki anlamı içerecek şekilde kullanılmıştır. Bu bağlamda, aşevi anlamındaki imaretlerde, tabiatiyle, öncelikle çeşitli kesimlerin yemek ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Bununla birlikte, kaynaklarda, imaretlerde pişen yemeklerin malzemelerinin eksikliğinden, yemeklerin lezzetsizliğinden, yemek çeşitlerinin yetersizliğinden, yerleşim planının uygunsuzluğundan da söz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler

İmaret, şehir, öğrenci, yoksul, yemek.

ABSTRACT

This article consists of three main sections entitled "The Concept of Imaret and Disputes", "Functions of Soup-Kitchens", and "Some Complaints on Soup-Kitchens". The term "Imaret" is used here in a way encompassing two different meanings: On the one hand, the genereal meaning "institution of public improvement/prosperity" and the specific meaning "soup-kitchen". Imarets as soup-kitchens had the task of feeding various parts of society. Sources referring to the soup-kitchens mention lack of sufficient ingredients in the meals, lack of flavor, lack of variety, and the unsuitability of the soup-kitchens' locations.

Key Words

Imaret, city, student, poor, meal.

Takdim: Bu makale; devrî ve bu anlamda aslî kaynaklarının esasen 16. ve 17. yüzyıllara mahsus olduğu belirtilmek üzere, -özetlerde de vurgulanan- "İmaret Kavramı ve İhtilaflar", "İmaretlerin İşlev ya da Hizmetleri" ve "İmaretler Hakkında Bazı Şikayetler" adlı başlıca üç bölümden oluşturulmuştur. Başlıklardan da anlaşılabileceği üzere, Birinci Bölümde, çoğu zaman önemli karışıklıklara sebep olan, imaret kavramı (açıkçası, imaret'in bir imar düzeni mi yoksa hayır kurumu mu olduğu) konusundaki ihtilaflar, özellikle çağdaş verilerle giderilmeye çalışılmış; İkinci ve Üçüncü Bölümlerde ise, kaynakların mahiyetleri -ve bir dereceye kadar zamanları- ile olan ilgilerine de atıflarda bulunularak, tarihçi bakışıyla, imaretler/aşevleri hakkındaki -esasen işlevlerine yönelik- övgüsel ve yergisel yaklaşımlar saptanarak değerlendirilmiştir.

1- İmaret Kavramı ve İhtilaflar

Kelime olarak; umrân, bir yeri mamûr ve abadan etmek gibi anlamlara gelmektedir (Şemseddin Sami 1996: 950). Terim olarak ise; bilindiği üzere, bir zamanlar mektep ve medrese talebe-

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

lerinin barınma ve bunlar ile birlikte fakirlerin de yemek ihtiyaçlarının karşılandığı kuruma verilen addır[1] (Cl. Huart 1988: 985).

Ancak; "imaret" tabirinin tarifinin ya da imaretin ne olduğunun -ilgili başlıkta yer alan ihtilaf kelimesinden de anlaşılacağı üzere- tartışmalı olduğu hemen ifade edilmelidir. Daha açık bir deyişle, bu kavram, külli ve umumi bakımdan, (sadece) şu veya bu eser (ya da imar düzeni/mamuriyet) için ve yahud cüzî ve hususî açıdan, bir tarihçimizin kamu lokantası olarak adlandırdığı cihetle, (sadece) aşevi için mi, yoksa yazılan her iki anlamı da içerecek şekilde mi, kullanılmıştır?

Bu ihtilaf ve tabiatiyle tartışma düzleminde (Bu konudaki tartışmalar için bkz.: Pakalın 1983: 61-62), imareti dar veya eksik anlamıyla anlayanlar bir yana, bazı (modern) yazarların -söz konusu ihtilafları giderebilecek- tespitleri bir anlam bütünlüğü içinde sunulacak olursa:

C. Texier'e göre, "*İmaret tabiri Araplarda her tür dini eser hakkında kullanılmaktadır. Türklerde bu kelime, yalnız fakirlerin her gün yemek yedirildiği hayır evine aittir.*" (Texier 2002: 182).

M. M. Cerasi'ye göre ise -daha isabetli bir yaklaşımla-, (bazen külliyenin eşanlamlısı olarak kullanılan) *İmaret, Müslüman cemaatin yaşam merkezini oluşturan sosyal binaların bütününe verilen addır*. … Osmanlı'nın forma mentis'inde (Lat. düşünce yapısında, çev.) vakıf, nüfus yerleştirmesi ve restorasyon kavramları birbirine karışır. *İmar etme fiili ve imaret ismi hem inşaat eylemini hem de bir yerin güzelleştirilmesini ifade eder; kısaca bir yeri donatmak ve oturulabilir hale getirmek anlamına gelir. İmaret kavramı, bir anlamda düzenlenmiş, toplumsal yaşamı mümkün kılan ögeleri tanımlar. Müslüman cemaatin kamu yaşamı için gerekli binaların oluşturduğu tutarlı bütün -dua yeri ve aynı zamanda cemaat meclislerinin toplandığı ve yargının verildiği yer cami, hamamlar, okul, hastane veya bunların sadece bir kısmı- imaret adını alır.* Ancak zamanla bu terim, yalnızca yardıma muhtaçlara yiyecek dağıtan mutfak ve aşevleri için kullanılmaya başlanmıştır (Cerasi 2001: 73-74).

H. İnalcık'a göre de, -esasen bütünsel bir yaklaşımla-, *Dindarlık ve hayırseverlik dürtüleriyle kurulmuş olan imaretler; cami, medrese, hastahane, misafirhane, su yolları, yol, köprü, hayrat ve bunların bakımları için gelir getiren han, çarşı, kervansaray, hamam, değirmen, boyahane, mezbaha ya da aşevi gibi kurumlardan oluşurdu*. Dini hayır kurumları, genellikle bir cami çevresinde inşa olunur; ticari kurumlar ise yakınlarda ya da uygun işlek bir yerde kurulurdu. Tüm Osmanlı kentlerinin ayrılmaz bir parçası olan imaretler, kentlere özgün niteliklerini kazandırmış ve son dönemlere kadar Anadolu ve Balkan kentlerinin genel görünüşünü belirlemiştir (İnalcık 2004: 148).

***

Bu çağdaş ya da nisbeten çağdaş araştırmacıların tespitleri de bir yana; Osmanlı özeline inildiğinde, *"İmaret"*, *Evliya Çelebi tarafından*, -tabiatiyle 17. asrın bir kesitinde, daha gerçekçi olarak- *hem kelime/genel (imar düzeni/mamuriyet), hem terim/özel (aşevi), hem de -aynı zamanda- her iki anlamıyla birlikte kullanılmıştır*.

Bu cümleden olarak, "*Büyükdere kasabası imaretleri: …Bin kadar evi vardır. Bir Müslüman mahallesi ve yedi*

mahalle de balıkçı, gemici ve bağcı (kefere) evleri vardır. İskele başında Koca Defterdar Mehmed Paşa Camii var. Bir hamamı, birkaç esvakı olup, bağ ve bahçesi pek çoktur." (Gökyay 1996: 196, 197; -Bazı değişiklikler için bkz.: Evliya Çelebi Tarihsiz: 353); "*Beykoz kasabasının imaretleri: Sekiz yüz evli, bağlı, bahçeli, mamur ve süslü bir kasabadır. Camii, mescidi, hamamı, çoçuk mektebi ve küçük bir çarşısı vardır. …*" (Evliya Çelebi Tarihsiz: 356; Gökyay 1996: 198, 199); "*Kadıköy imareti: … Bundan gayrı cami yokdur. Bir hamamı ve yüz dükkanı var gayrı imaret yokdur*."(Gökyay 1996: 205) alıntılarındaki[2] veriler imaretin kelime/genel (imar düzeni/mamuriyet) anlamıyla kullanıldığına işaret etmektedir.

Öte yandan, -bu alıntının daha sonra işlenecek olan imaretlerin işlevlerine de işaret ettiği vurgulanmak üzere- (O, İstanbul'daki İmaretler'den söz ederken) "Cenab-ı Allah İstanbul'un fethini Fatih hazretlerine nasibedince o kudret sahibi hünkar; fakirler, garibler ve zayıflara büyük nimet vermek için doğrusu kerim ve gani isimlerine sahib oldu. *Evvela Yeni Saray İmaretini yaptırdı ki, yıl boyunca sabah akşam, efendi ve dilenciye, yüksek tabakaya ve halka bol bol yemek verilir. Fatih Sultan Mehmed İmareti, Sultan Bayezid-i Veli İmareti: Bunda da günde iki defa zengin ve fakire yemek verilir. …*" alıntısındaki ifadeler, şüphesiz ki, "imaret"in terim/özel anlamıyla yani aşevi olarak kullanıldığına delalet etmektedir (Evliya Çelebi Tarihsiz: 243; Gökyay 1996: 132).

Burada, Evliya Çelebi'nin aşevi anlamındaki imaretleri -ileride Üsküdar imaretleri faslında da görüleceği üzerebazen, "imaret-i ıt'âm" tamlamasıyla ayırdığı da vurgulanmalıdır. Bu cümleden olarak, "*Kanlıca Kasabasının İmaretleri: … Gayrı medrese ve darülhadis ve han ve darülkurra ve imaret-ı ıt'âm yokdur.*" (Gökyay 1996: 199) açıklaması kayda değerdir.

Ayrıca, "*Arnavutköy kasabasının imaretleri*: *Deniz kıyısındaki bin kadar bağ ve bahçeli mamur evlerden oluşmuştur*. Sakinlerinin hepsi de Rum ve Yahudilerdir. *Cami, mescid, medrese ve imareti yoktur*. Ancak bir küçük hamamı vardır." (Evliya Çelebi Tarihsiz: 347; Gökyay 1996: 193) alıntısındaki ifadelerden[3] ise, imaretin -aynı yer ve zamanda- genel ve özel anlamıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

***

Hasılı, "imaret" tabiri, -daha önce de yazıldığı gibi- hem külli ve umumi bakımdan, şu ya da bu eser, mamure (veya imar düzeni/mamuriyet), hem cüzî ve hususî açıdan, bir tarihçimizin kamu lokantası olarak adlandırdığı cihetle, aşevi ve hem de -aynı zamanda- her iki anlamı içerecek şekilde kullanılmıştır. Dahası, Evliya Çelebi'nin "imaret" betimlemesinin, M. M. Cerasi'nin "*İmaret kavramı, bir anlamda düzenlenmiş, toplumsal yaşamı mümkün kılan ögeleri tanımlar.*" tespitiyle örtüşür tarzda daha genel bir anlam taşıyor olması da yeniden vurgulanmaya değerdir.

2- İmaretlerin/Aşevlerinin İşlev ya da Hizmetleri

İmaret, hatırlanacağı üzere, en başta, -yazı konusu kurumun işlev ve hizmetlerini de içkin biçimde, terim olarak-; "bir zamanlar mektep ve medrese talebelerinin barınma ve bunlar ile birlikte (en genel anlamda muhtaçların ve tabiatiyle) fakirlerin de yemek ihtiyaçlarının karşılandığı kuruma verilen addır." diye tanımlanmıştı[4]. Bu sunum, -konumları gereği subjektiflikleri göz önünde bulundurulmak şartıyla- Osmanlı ya-

zarlarından alınan alıntılarla zenginleştirilecek olursa:

Bu cümleden de olarak -1579'la 1599 arasında III. Murad ve III. Mehmed'in hocası olduğu ve bu bağlamda devletin iç ve dış politikasına yön verdiği, dikkate alınmak kaydıyla, (daha önce de bir dipnotta alıntıda bulunulan) ulemadan, tarihçi[5]- Hoca Saadettin'e göre, "(…*Bu ulu medreseler sekiz Tetimme ile sarılmıştır*.) … *Bu sözü edilen hayırlı çevrede vakit geçiren yetenekli kişiler, ol keremi adet edinen padişahın (Fatih'in) kurduğu imaretten yana dönüp, her sabah ve akşam bol bol yiyecek bulunan mutfaklarda pişirilen, iştah verici yemeklerle karınlarını doyururlar*. *Tetimmelerdeki öğrencilere bir büyük yemekhane yaptırmıştır ki, hesaba gelmez ve öğrenciler ol yemekhane içinde karınlarını doyurarak açlık elemin çekmezler*. *Gönül rahatlığıyla hayır sahibine dua edip derslerine dönerler*. *Kadın ve erkek fukaradan nice kimse ise dolu kaplarla evlerine giderler ve açlık gailesini başlarından savarlar*. *Çeşitli diyarlardan gelen gezginler, yolcular için misafirhaneler, güzel konaklar kondurmuş, onlar için de çeşitli yiyecekler hazırlanmasını buyurmuştur*. Onurlu vakfiyesinde yazılı şartlar gereğince *her gün bu konaklarda zengin sofralar kurulur. İştah verici yiyecekler düzülür, yolcuların derecelerine göre yemek çeşitleri çoğaltılır ve şölen töresi yerine getirilir*, *ol çeşitli yiyeceklerle donatılmış sofralardan atıştırmak için yolcu olmayanlar bile yol giysilerini giyip oraya giderler karınlarını doyururlar*. *Bu misafirhaneye gelenlerin çokluğu öyledir ki yolcuyu, oturanı ayırdetmek olanağı bulunmaz*. *Bundan başka yolcuların binek ve davarlarını bağlıyacakları, hizmetkarların kalacağı geniş bir han da yaptırmıştır. Burada hayvanların arpaları vakıf anbardan karşılanır*. " (Hoca Saadettin, III, 1999: 180-181).

Yine O'na göre, "(II. Bayezid devrinde) … yaptırılan imaret-i amire yolcu ve konakçıların kulaklarına "*orada nefislerin iştaha duydukları her şey var*" ayetinin getirdiği haberi duyurur. *Her gün binden artık insan anda olan bol ve çeşitli yiyeceklerden yararlanır. İştaha verici yiyeceklerle dolu sofralar, kaseler söz ve harflerle yazılabilecek gibi değildir (*Hoca Saadettin, IV, 1999: 108).

Evliya Çelebi de Üsküdar'daki imaretleri (imaret-i ıt'âmı)[6] anlatırken şunlara değinmektedir: "İskele başında, Mihrimah Sultan İmareti: -bunların bir kısmına, ilgisine binaen ileride tekrar atıfta bulunulacağı belirtilmek üzere- *Yıl boyunca sabah ve akşam gelene ve gidene, saraylarda kalanlara her gün iki defa birer bakır sini ile herkese birer tas buğday çorbası, birer ekmek ve her gece birer mum ve her at başına bir yem sadakası vardır*. Üç günden fazla misafir olanlara verilmez. Vakfedenin şartı böyledir. Orta Valide İmareti (imaret-i ıt'âmı)[7]: Bu da evvelki tertip üzere olup, *Cuma geceleri zerdesi, pilavı vardır*. *Genç, yaşlı, fakir, (genç) farkı gözetilmeden herkese verilir. Camide görev yapan sekiz yüz adam da rızıklarını gelip buradan alırlar*. Büyük bir vakıftır. Yeni Valide İmareti: Bu da önceki hayratlar gibi olup belki daha fazladır. *Salatin bahçesi önünde düşkünlere, fakirlere ve diğer misafirlere nimetleri boldur*. Üsküdar'da imaret yeri on bir yerdedir. Eğer herbirini ayrı ayrı yazsak uzar. *O vakit seyahatnamemiz bir ziyafetname olur*." (Evliya Çelebi Tarihsiz: 364).

Bu alıntılardaki verilerden de anlaşılacağı üzere, aşevi anlamındaki imaretlerde, tabiatiyle -başlangıçta tanımda da vurgulandığı üzere-, öncelikle çeşitli

kesimlerin yemek ihtiyaçlarının karşılandığı malumdur.

Söz konusu kesimler arasında, -yukarıdaki alıntılarda bulunmamakla birlikte-, şüphesiz ki, en başta, imaretlerdeki görevliler yer almaktaydı. Bunlara ilaveten, -Tacü't-tevarih'te- "Medreseliler ve tabiatiyle bu çerçevede talebeler", "Kadın ve erkek fukaradan nice kimseler", "Çeşitli diyarlardan gelen gezginler, yolcular", "Yolcu olmayan ama yol giysilerini giyip gelenler" dikkat çekmektedir. Yine, -Seyahatname'de geçen- cami görevlileri de burada zikredilmelidir[8]. Bu düzlemde, medrese imaret ilişkisi, -başlangıçtaki tarif hatırlandığında ve özellikle ilk imaret ve medresenin İznik'te açıldığı kabul edildiğinde- yeniden belirtilebilir[9].

Burada ilgisine binaen, Osmanlı Devleti'nde hayır anlayışından türeyen kurumların, servetin toplum içinde yeniden bölüştürülmesinde çok önemli bir rol oynadıkları kaydedilmelidir. Bu cümleden olarak, Osmanlı şehir ve kasabalarında yoksul ve işsiz gruplar, (yazı konusu da olan) bu tür hayır kurumlarından geçiniyordu. Seçkinler elinde toplanan servetin önemli bir bölümü, bazen geçici olarak commenda türü girişimlere yatırılsa bile, sonunda bu yolla hayır amaçlı vakıflara aktarılıyordu. Bu düzlemde, Osmanlı toplumunda bu tür kurumların oynadığı ekonomik rölü küçümsememek gerekmektedir (İnalcık 2000: 84).

***

Bu meyanda -yine genel olarak bakıldığında, Evliya Çelebi seyahatnamesinde- kaydedilen yemek düzeni ve yemek çeşitleri de yeniden vurgulanmaya değerdir. Bu bağlamda, (Üsküdar'daki Mihrimah Sultan İmaretinde) yıl boyunca sabah ve akşam gelene ve gidene, saraylarda kalanlara her gün iki defa birer bakır sini ile (herkese) birer tas buğday çorbası ve birer ekmek verilmekteydi. Üsküdardaki Orta Valide İmaretinin "Cuma geceleri zerdesi, pilavı vardı." (Gökyay 1996: 203).

Yine, -ilgisine binaen ileride tekrar atıfta bulunulacağı belirtilmek üzere- (kuvvetle muhtemel 17. asrın ilk yarısına ait) bir kitabi kaynakta/risalede Divan-ı Hümayunda matbah-ı amirede ve ekser imaretlerde buğday çorbasıyla pirinç pişirildiği, mercimek, bulgur, tarhana ve rişte ve dutmaç gibilerin -ki harcı dahi azdur- pişirilmediği (Yücel 1988: 104) ifade edilmektedir.

***

Öte yandan, imaretlerde (ya da onların müştemilatında) "Yolcuların, hizmetkarlarının ve ayrıca binek ve davarlarının barınma ve sair ihtiyaçları da karşılanmaktaydı. Bu cümleden olarak, -hatırlanacağı üzere- (Üsküdar'daki Mihrimah Sultan İmaretinde) her gece birer mum ve her at başına bir yem sadakası verilmekteydi (Evliya Çelebi Tarihsiz: 364; Gökyay 1996: 203).

Nitekim, İmaretin, tabhâne kısmı, parasız otel veya misafirhane demekti. Bugünün teknololojik imkanlarından yoksun, yazıkonusu dönemde, yolcular, uzun ve çoğu kez güçlüklerle dolu yolculukları sırasında, şehir ve kasabalara geldikleri zaman buralara inerler, geleneklere göre en çok üç günlük konaklamaları sırasında hiçbir ücret vermeksizin yiyip yatarlardı (Ergenç: 68).

3- İmaretler/Aşevleri Hakkında Bazı Şikayetler

"İmaretlerin İşlevleri ya da Hizmetleri" başlığı altında yazılan, ve esasen ilgili kaynakların mahiyet ve uslubundan mülhem, medhiyeler bir yana; -yine, mahiyetleri gereği- muhalefeten, bazı bel-

gesel ve kitabi kaynaklarda, özellikle duraklama sürecinde, imaretler hakkında bir takım şikayet ya da tenkitlerin olduğu da aşikardır. Daha açık bir deyişle, söz konusu kaynaklarda, -esasen, teorik/ideal olan değil de, uygulama yansıtıldığından-, malum hususla ilgili dikkat çekici teşhis ve tesbitler bulunmaktadır.

Bu cümlelerden de olarak, Kasım 1578 (Ramazan 987) tarihli -Bursa'daki Emir Buhari (Emir Sultan) İmaretine ilişkin- Bursa kadısına gönderilen bir fermanda "*Bursa'da âsûde olan Hazreti Emir Buhari evkafında müzayaka olmayub vüs'at üzere iken hala evkaf-ı mezbure mütevellisi olan Mehmed, şart-ı vâkıf üzere pişen taamın yahnisin ve ekmek ve aşların naks üzere etmekle fukara müteneffi olmadıklarından gari nazır ve katib ve vekilharc ve şeyh olanlar pişen taamdan alagelmişler iken vermeyib çiğ et verilüb ve merhum-ı müşarünileyh hal-i hayatında ihdas eylediği mandırayı satub vakfa külli teaaddisi olduğu*" bildirilerek durumun soruşturulması, söylenenler doğru ise önlenmesi buyurulmaktadır (Ergenç: 69).

Yine, daha erken (1576) tarihli bir fermandan ise, Bursa kadısı tarafından, şehirdeki imaretlerde pişen yemeğin lezzetli olmadığının, padişaha bildirildiği anlaşılmaktadır. Yazı konusu fermanda bu husus "*… imaretlerde pişen taamlar tetubbu' olundukda mütevelliler cem' olub kassablar etin iyüsün vermezler ol eclden taamımızda lezzet olmaz deyü cevab virüb kassablar dahi ihzar olundukda verilen etin narh-ı ruzi üzere almazlar deyü şekvâ ettiklerin bildürdiğün eclden buyurdum ki … imaretlerin mütevellilerini getürüb tenbih eyliyesin ki daima kendüleri bizzat imaretin üzerine varub fukara içün pişen taamı kendüleri yoklayub ihmalleri sebebiyle imaretleri ahvalleri muhtel olmakdan hazer idüb … eğer et ve eğer sair zahireden olagelene muhalif iş etdirmeyesin*" diye açıklanmaktadır (Ergenç: 69-70).

Öte yandan, (kuvvetle muhtemel, 17. asrın ilk yarısına ait olan) bir risaleden alınan -ki tarihine ve bir kısmına daha önce bilvesile atıfta bulunulduğu hatırlatılmak üzere- "Eğerçi ki küstahlıkdur, lakin vezir-i azam hazretlerine bundan dahi hayr dua hasıl olur. Divanı hümayunda matbah-ı amirede *ve ekser imaretlerde buğday şorbasıyla pirinç pişer, gayrı mercimek, bulgur, tarhana ve rişte ve dutmaç gibiler ki harcı dahi azdur, bişürmezler. Bu halk bu iki şorbayı daim yimekle usanurlar, daima bu sair şorbaları arzu iderler. İmaretlerde hod nice hasta mariz suhtecükler vardır ki bu makule şorbalara tahassür çekerler, bulımazlar ve dahi imaretlerün tavhanelerün ahura yakın itmeyüb mescid yanında yaparlar imiş. Müsafirler toğaniyle tazısiyle ve kimisinin hizmetkarı dahi kafirdür, mülevves balçıklu libasları ile gelüb cami'in kapusu dibinde tavhanede konarlar, ekseri namaz dahi kılmaz ve kendüler atlarından ırak kat'a huzur dahi itmezler ve esbablarun ahurdan tavhaneye getürünce canlarından bizar olurlar. Nice kerre dirler ki "Ah ne olaydı, bu tavhane karbansarayın kapusu yanında olaydı, huzur ideydük, bir pare yemekden ötürü bu kadar ırak yerden esbabımuz taşıyub bela çekerüz, atlarımuzdan dahi ırağuz giceyle atlarımız dahi uğurlanursa haberümüz olmaz" dirler, kat'a huzur idemezler. Pes asl sevab buydı ki tavhaneler heman imaretün kapusu yanında karbansaraya yakın olaydı, müsafirler huzur idüb can u gönül ile hayr dualar iderlerdi.*" (Yücel: 104) alıntısındaki yemek çeşitleri ve yerleşim planıyla ilgili şikayetler de kayda değerdir.

Özetlemek gerekirse, söz konusu kaynaklarda, imaretlerde pişen yemeklerin malzemelerinin eksikliği, yemeklerin lezzetsizliği, yemek çeşitlerinin yetersizliği, yerleşim planının uygunsuzluğu ifade edilmektedir.

***

Bunlarla birlikte, imaretlilerin/talebelerin, -yukarıda yazılan sıkıntıları bir yana- bir bakıma şikayet konusu oldukları da belirtilmelidir. Bu düzlemde, imaretlerin -16. asrın ikinci yarısında- talebe/suhte isyanlarında gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Açıkçası, suhtelerin durumunun ıslahı/(merkeze talebe nakiblerinin çağrılması) için yayınlanan nişan-ı hümayundaki bazı hususlar hayli dikkat çekicidir. Bu cümleden olarak, "… isyanları hakkında şu ifadede bulundular: … cürmü olanların dahi şimdiye değin vaki olan cerayimleri affolunursa ve her birimiz nasb olup, danişmend olduğumuzda came bahaları içün biner akçe verilüp ve nevbet-i nekabetle mülazım olursak her birimiz hemşehrilerimizi gereği gibi zapt edüp *birimizin hemşehrisi fesat ederse on bir hemşehri ittifak edüp bilad-ı selase'de* (Üsküdar, Eyüp, Galata kazaları, -Anadolu'nun her tarafından buralarda talebeler vardı ve bunlar asilerin davalarına yardım ediyorlardı.-) *vaki olan imaretlere komayup ehl-i fesadı bulup ele vermeğe sayederiz.* Hükumet bu on iki nakib'in suhteler namına yaptıkları teklifleri kabul ederek, vilayetlere talebe ile ilgili kararları tebliğ etti. Buna göre: … 2- Eğer nakiblerden birinin hemşehrilerinden fesat ve şenaat eden olursa, *on bir nakib hemşehrileri ile birleşüp hemşehrileri isyan eden nakib'den eşkıyaları isteyecekler ve bilad-ı selase'de olan imaretlere ol hemşehriden olanı koymayacaklar. …*" (Akdağ 1995: 262-263) alıntısındaki ilgili cümleler vurgulanmaya değerdir.

***

Bütün bunlar bir yana, sonuçta, "imaret" tabiri, -daha önce de yazıldığı gibi- hem genel olarak, şu ya da bu eser, mamure (veya imar düzeni/mamuriyet), hem özel olarak, aşevi ve hem de -aynı zamanda- her iki anlamı içerecek şekilde kullanılmıştır.

Bu çerçevede, -özellikle belirtmek gerekirse-, aşevi anlamı itibariyle imaretler, -daha önce bilvesile atıfta bulunulduğu hatırlatılmak üzere- Osmanlı toplumunda, bir hayır kurumu olarak, esasen, (muhtaç) çeşitli kesimlerin yemek ihtiyaçları karşılanarak, seçkinler elinde toplanan servetin toplum içinde yeniden bölüştürülmesiyle, sosyal ve ekonomik anlamda, çok önemli bir rol oynamıştır.

Öte yandan, -imarete hem kelime ve hem de terim anlamı itibariyle bakıldığında- umran ve mamuriyet ile talebe ve fakirlerin, en genel anlamda, ihtiyaçlarının karşılanması arasındaki ilinti; özellikle Osmanlı dünya görüşünün özünü yansıtması bakımından, hele, bunların gelir bölüşümünde aldıkları büyük paylar dikkate alındığında, hakikaten vurgulanmaya değerdir. Osmanlılar'ın böylesine şayân-ı teemmül bir telakki ile "imâret ederek ıssuz yerleri mamûr ettikleri" mervidir[10].

***

NOTLAR

1- İmâretlerde, ayrıca, ilgililerin her birine günde 3-5 ve hatta bazen 10 akça verildiği bilinmektedir (Cl. Huart 1988: 985).

2- Bu bağlamda "Kasaba-ı Tarabya imaretlerin beyan ider: … Hamamı ve gayrı imaretleri yokdur …" (Gökyay 1996: 196) alıntısı da vurgulanabilir.

3- Burada "Kasaba-ı İstinye imaretlerin ayan ve beyan ider: … ve yedi mescidi ve bir hamamı ve yiğirmi aded dükkanları vardır, amma han ve medaris ve imaret yokdur. …" (Gökyay 1996: 195) açıklaması da kayda değerdir.

4- Bu meyanda ilgi ve önemine binaen -mealen- yazmak gerekirse: (Hayır ve tabiatiyle) Hayırseverlik, Allah'ın kullarına cömertçe ihsan ettikleri karşısında duyulan şükranın ifadesidir; sadaka yükümlülüğü çerçevesinde yorumlanır ve İslam açısından son derece faziletli bir davranış örneği oluşturur. Nitekim sultanlar sık sık sadaka vermiş; çeşitli vesilelerle binlerce koyun kestirip bazen kendi elleriyle yoksullara dağıtmışlardır. (Yazı konusu olan) İmaret adı verilen aşevleri, şehirlerde vakıflara bağlı en yaygın kurumlardandır. Yine bu arada, Osmanlı sultanlarının, Ramazan'da İstanbul'un dilenci akınına uğramasını önlemekte zorlandıklarını da kaydetmeliyiz. İmparatorluğun dört bir yanında, özellikle de sınır kalelerinde cami ve mescidlerde binlerce duaguyan (ücretli dua okuyucu), devletten düzenli maaş alan büyük bir grubu oluşturmaktaydı. Hayır işlemenin Allah'ı hoşnut kıldığı inancı, İslam devletlerinde ekonomik önem taşıyan pek çok temel konuda Müslümanların davranışlarını belirliyordu ve bu alanda Osmanlılar, özel bir şevk ve gayret gösteriyorlardı (İnalcık 2000: 84). Bu bağlamda "… Yanıbaşında keremler dağıtan bir imaret kurularak, konan ve göçen konuklar her gün, sabah akşam çeşitli yiyeceklerle karınlarını doyurmaktalar, durağı yüce olan kurucusunun ruhuna hayır dualar, senalar etmektedirler." (Hoca Saadettin Efendi, II, 1999: 102) alıntısı kayda değerdir.

5- Resmi saray tarihçisinin yorumunca, "umur-ı saltanat külliyen onun reyine bağlı idi" (İnalcık 2004: 104).

6,7- Özellikle, parantez içerisinde verilen "imaret-i ıt'âm" açıklamaları için, bkz.: Gökyay 1996: 203.

8- (Ayrıca, bu kesimler arasında, -genel olarak bakıldığında-, suleha, sadad, tüccarlar, askeriler, hastalar, özürlüler ve saire de sayılabilir.). Öte yandan, külliye içindeki imaretler, böyle geniş bir kitleye hizmet ederken, daha dar fonksiyonu olan, örneğin sadece fakir kimselere yemek çıkaran daha küçük imaretler de vardı (Ergenç: 68).

9- Bu meyânda "Vakf-ı Medrese-i Süleyman Paşa, medrese-i mezbûrun talebesine her günde Orhan Bek İmâretinden iki buçuk akçalık et ve iki buçuk akçalık etmek verilürmüş, kemâkan mukarrer..." açıklaması kaydedilmelidir. Mukayyed ifade için bakınız: *KK.579,* v.: 88/b). (Merkum defter, Hicri 969 tarihli olup, Ankara'da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivindedir. İdari taksimat dairesinde, Kocaeli'ye mahsus, evkaf ve emlakı muhtevidir.). Ayrıca, "Kasım Paşa-yı Cezri'nin de Bursa'da bir imareti vardı. Ancak imareti, ancak medresesinin öğrencilerine yiyecek sağlamak için çalışmış olmalıdır. Zira, yukarıda sözünü ettiğimiz tahrir defterinde, medrese ile birlikte zikredilmekte ve görevlileri de medreseninkiler arasında yer almaktadır." (Ergenç: 71) alıntısı da zikre değerdir.

10- "Rivâyetdür ki, Orhan Gazi iki imâret yaptırdı... her yirleri imâret itmek severdi. Issuz yirleri mamûr idüb, müslimanları urındurdu. Ve Bursa'da yapdurdığı imâret yiri bir ıssuz yiridi-kim, ikindüden sonra âdem varmağa vehm iderdi." (Mehmed Neşrî 1987: l87). Yine bkz.: Aşıkpaşazade 1985: 50. İmâret tesisi için ayrıca bkz.: M. Neşrî 1987: l63.

KAYNAKLAR

Akdağ, Mustafa; 1995, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, İstanbul, Cem Yayınevi.

Aşıkpaşazade; Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (Hazırlayan: A. Nihal Atsız), 1985, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Cerasi, Maurice M.; 2001 (2. Baskı), *Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi* (Çeviren: Aslı Ataöv), İstanbul, YKY.

Cl. Huart; 1988, "İmâret Mad.", *İ.A.*, C.: 5/2, İstanbul, MEB.

Ergenç, Özer; Tarihsiz,*.XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa (Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma)*, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doçentlik Tezi.

Evliya Çelebi, Tarihsiz, *Seyahatname* (Tam metin), Cilt: 1 (Sadeleştiren: Tevfik Temelkuran v.d.), İstanbul, Üçdal Neşriyat.

Gökyay, Orhan Şaik; 1996, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini), 1. Kitap, İstanbul, YKY.

Hoca Saadettin Efendi, 1999 (Dördüncü Baskı), *Tacü't-Tevarih* (Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu), Cilt: II, III, IV, Ankara, Kültür Bakanlığı.

İnalcık, Halil; 2000, *Osmanlı imparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.: 1, 1300-1600 (Türkçe'ye Çeviren: Halil Berktay), İstanbul, Eren Yayıncılık.

İnalcık, Halil; 2004 (4. Baskı), *Osmanlı İmparatorluğu, Klasik Çağ -1300-1600-* (Çeviren: Ruşen Sezer), İstanbul, YKY.

Mehmed Neşrî, 1987, *Kitâb-ı Cihân-nümâ, (Neşrî Tarihi)*, C.: I, Ankara, (Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen), TTK.

Pakalın, Mehmet Zeki; 1983, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.: II, İstanbul, MEB.

Şemseddin Samî, 1996, *Kâmûs-ı Türkî*, C.: II, İstanbul, Çağrı Yayınları.

Texier, Charles; 2002, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (Çeviren: Ali Suat), Birinci Cilt, Hazırlayan: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.

Yücel, Yaşar; 1988, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, (Kitabu Mesalih)*, *Ankara, TTK.*